

Tako je torej koncesija, ki jo je za slovensko tiskarno v Mariboru dosegel l. 1870. Anton Tomšič in ki je nato ponovno menjavala svoje lastnike, naposled prišla v roke Lavoslavu Kordešu. Dočim pa je pri vseh prejšnjih izpremembah vsakokratni novi lastnik obenem s koncesijo prevzel tudi tiskarno, se sedaj to ni zgodilo. Tiskarsko opremo je Leonova vdova, kakor smo slišali, prodala Kat. tiskovnemu društvu, koncesijo je odložila in dobil jo je Kordeš. Iz bivše ene tiskarne sta nastali dve: z uporabo Leonove opreme, a na podlagi nove, od ministrstva podeljene koncesije Tiskarna sv. Cirila, na podlagi Leonove koncesije, a z novo opremo tiskarna Lavoslava Kordeša.

Kako je Kordeš tiskarno, ki jo je namestil poleg svoje trgovine v Šolski ulici št. 2, opremil, v podrobnostih ni znano; znano je samo, da si je iz Cannstatta pri Stuttgartu nabavil en veliki tiskalni stroj na ročni pogon z vzvodno konstrukcijo, da je imel razen tega še en mali tiskalni stroj in zaposloval dva stavca.¹ Obratovati je začel z Novim letom 1886; ko je 8. jan. 1886 prošil na magistratu za obrtni list, se je na prošnji že podpisal kot tiskar. Na platnicah 2. letnika svoje Ljudske knjižnice je označen kot »Leonov naslednik« (kar pa je bil v resnici le glede koncesije), o tiskarni pa čitamo na istem mestu (v nekoliko čudni slovenščini), da je »čisto novo ustanovljena«, »vredjena in prevedena z najbolje konstruiranimi strojevi, elegantnimi črkami in okviri«.

Glavno zaposlitev je novi tiskarni nudila *Ljudska knjižnica*, ki jo je Kordeš takoj po ustanovitvi lastne tiskarne začel tiskati sam. Da bi si poleg tega zagotovil še drugo stalno delo, je od Emila Stoercka prevzel nemški humoristično-satirični listič *Marburger Hans-Jörgel. Wünsche- und Beschwerdeblatt für jedermann, Stupf-, Zupf- und Rupforgan für commu-*

¹ Poročilo g. L. A. Brožeta, ki je dal na razpolago tudi objavljeno sliko.

nale und sonstige Angelegenheiten ter ga z letnikom 1886 od Kralika, ki ga je tiskal prej, preselil v svojo tiskarno.² Razen teh periodik je natisnil samo nekaj drobiža: za Turka v Ljubljani ljudski knjižici *Andrej Hofer in Hedvika, banditova nevesta*, za lastno založbo *Spisovnik ljubavnih listov*, za Rakušo, kakor je bilo omenjeno že v uvodu, *Domoznanstvo ormoškega okraja*. A to je obenem tudi že bil — konec. Poročilo, ki ga je 23. sept. 1886 o Rakuševi knjižici objavil Slov. gospodar, govori o Kordešu le še kot o »bivšem« Leonovem nasledniku, glede tiska knjižice pa pravi sledeče: »... škoda, da v njej vse mrgoli tiskovnih pogreškov, ali tega ni kriv g. Rakuša. Kdor njegov rokopis pozna, kako da je ličen in razločen, bo čitajoč to knjižico trdil, da je stavec bil na pol slep. To sicer ni res, ali g. Kordeš mislil je gotovo že na svoj pobeg in je zato prenašlo delal.«

Do tega »pobega« je prišlo v avgustu 1886, ko je Kordeš po sedemmesečnem životarjenju radi denarnih težav tiskarno zaprl in obrat ustavil. Ustavil je obenem tudi Ljudsko knjižnico, ki najbrž že prej ni izhajala več redno, ker je že prvi polletnik 1886 ostal brez zaključka. Tiskarna je kmalu nato na dražbi bila razprodana, večji del nekemu židu v Murski Soboti, Kordeš pa se je preselil v Perg na Gornjem Avstrijskem, kjer je l. 1895. umrl.

S propadom Kordeševe tiskarne je koncesija, podeljena svojčas za prvo slovensko tiskarno v Mariboru, brez nasledstva ugasnila. Ugasnila pa je z njo za dve desetletji tudi pravica do tretje tiskarne v Mariboru, kajti poskusi, da se ta pravica obnovi, so ostali brezuspešni vse do l. 1906., ko je z ustanovitvijo Mostböckove (sedanje Ljudske) tiskarne Maribor svojo tretjo popolno tiskarno naposled vendarle dobil definitivno.

² Marburger Kurzweil-Kalender für das Jahr 1895, 23.

RENEŠANCA, BAROK IN KLASICIZEM V MARIBORSKEM STAVBARSTVU

ARHITEKT DR. ING. ERVIN FABRICI

Nekako v sredi XVI. stoletja se pojavijo na nekaterih stavbah v mariborskem mestu nove tuje oblike in motivi, ki kmalu izpodrinejo duh v srednjem veku vladajoče šilastoločne gotike. Iz juga prodirajoča vedra renesansa osvoji tudi našo domovino, kjer pospeši soseščina humanistične Italije zmagonosni pohod novega sloga proti izživelim gotiki.

Zaradi turških vpadov je nastala v tej dobi živa potreba po obnovitvi mestnih utrd. Sloves italijanske fortifikacijske umetnosti je dosegel tudi naše mesto, ki je pozvalo iz Gradca tamkaj pod vodstvom Del Lalia zaposlene trdnjavske stavbnike. Z njimi je

prišla v Maribor umetnost »zidati v antičnem smislu«. Kmalu so Italijani zidali tudi posvetne zgradbe, gradove, mestne hiše, katerim so dali arhitektonsko zunanost iz svoje domovine. Vendar so se njihova dela udomačila in marsikatera značilnost njihovega renesančnega sloga je postala značilna za našo domačo arhitekturo.

Razločno se vidi italijanski vpliv na najpomembnejšem umetnostnem spomeniku mariborskega mesta, na gradu. Nastal v XV. stoletju (začetek sega v leto 1478.), se je v toku stoletij prilagodeval izpreminjajočim se vplivom časov ter zrasel v veličastno

Mariborski grad

Z dovoljenjem založnika VI. Brišnika v Mariboru

enoto, ki je postala izraz domače lokalne arhitekture.¹ Sicer pa se je v Mariboru ohranil iz dobe zgodnje renesanse samo srednji motiv na mestni hiši.

Stavbarska dela so bila izvršena na mariborski mestni hiši ponovno 1515,² vendar nimamo iz tega časa ohranjenega ničesar. Nedvomno pa so se te prezidave izvršile oblikovno ustrezajoč srednjemu veku, ker se v tem času še niso usidrali v Mariboru početki nove renesančne umetnosti, katere današnji glasniki so iz poznejših dob.

Sedmeroosna fasadna stran mariborske mestne hiše je imela prvotno mnogo večja napuščena okna z omreženim okrasjem v kamenitih okvirjih. Škoda

¹ E. von Fabrici, Die Burgen der Stadt Maribor mit besonderer Berücksichtigung des Treppenrisalites. Disertacija tehnične visoke šole München 1932.

² Mally A., Gassen- Straßen- und Plätze-Buch... Graz 1906.

je, da so okoli 1850 zmanjšali odprtine v zidu ter odstranili okenske mreže in kamenite okvirje. Vodoravni pasni okrajek loči danes s klesančastimi lizenami razdruženo pritličje od prvega nadstropja, kjer se nadaljuje pritlična arhitektura navzgor v pilastrih. Na vrhnem podstrešnem nadstropju so skoro kvadratna okna, kakršna najdemo na deželni hiši v Gradcu. Vertikalno stremeči balkonski motiv učinkovito prekine vodoravne črte pasnega okrajka in okenskih ovenčav, ki mečejo senco. Na nežnih slopih sloneča oboka se dvigata v lahkih in gracioznih arkadnih lokih, ki so v zaklinkih bogato ornamentirani ter nosijo s konzolami okrašeni glavni okrajek s streho. Obdan od balustrad, izstopa med kamenitimi podstavki mestni grb z letnico 1565. Balustrade, otroci renesanse, kažejo tukaj iz nevtralne sredine izhajajočo stoji, ko se enkrat udajajo, drugič pa stremijo navzgor proti pritisku od zgoraj. V vitkem stolpu z baročno čeladasto streho se izživi stavba navzgor.

Mariborski grad
Z dovoljenjem založnika Vl. Brišnika v Mariboru

Južnjaško ljubka arkadna arhitektura na dvorišču mestne hiše je primer za italijansko vplivano stilno občutenje te dobe, ki se izraža tudi v razkošni stukturi na stropu posvetovalnice v mestni hiši.

Ob istem času, ko so italijanski stavbniki s svojo umetnostjo obnavljali in okraševali stavbe našega mesta, se je pojavila v njihovi domovini velika svoboda v arhitektonskih zakonih in oblikah. Začetki nove umetniške miselnosti segajo nazaj v XVI. stoletje, v moška leta Michelangela. Nastal je takozvani barok; neprenehljivo prisposobljanje vseh delov ene stavbe med seboj in s celoto je stopilo v ozadje za upodabljajočim izražanjem nove baročne umetnosti.

Novo stilno hotenje in snovanje kaže plastična arhitektura na južni strani mariborskega gradu. Kot igrav izrastek baroka pa imamo obsežno, svečano resno stopnišče na dvorišču grajskega poslopja.

Nedaleč od mestne hiše se dviga, plemenito se odmikajoč početjem vsakdanjosti, cerkev sv. Alojzija, zgrajena po starejših tločrtnih shemah. Bogato zasnovano železno omrežje s krepko razgibanim

gornjim obrisom omejuje cour d'honneur — ki je v našem primeru prenešen na sakralno stavbo — od Glavnega trga. Srednje pokončno obokano okno tvori srce preproste stroge fasade. V plemenitem, mojstrsko izvedenem in posrečenem pročelju je stopnjavana mirna in preračunjena razdelitev do obvladujočega maestoza.

Cerkev sv. Alojzija ni centralna stavba v strogem smislu besede, ker ni dosežena simetrija podolžne in prečne osi. Od štirih enako dolgih krakov grškega križa sta popolnoma razvita samo oba kraka glavne osi, med tem ko sta kraka prečne osi močno skrčena. Nad osmerokotnim tlorisom nosijo mogočni slopi s predložki ploščato kupolast svod, ki je skoro brez *oprog in katerega stopnjevanje do razvite kupole s tamburjem je izostalo najbrž iz finančnih razlogov.*

Cerkev sv. Alojzija je zidal učeni belgijski jezuit pater Peter Holy (umrl 1789). Temeljni kamen cerkve je bil položen 11. marca 1767 in stavba je bila v glavnem dokončana 1769.¹ Po 1776 je služila cerkev dalje časa za vojaško skladišče in je bila nato v toku časa večkrat obnovljena. Videti je, da je bil pozno klasicistični portal glavnega vhoda napravljen pri eni od teh obnovitev; nosi namreč letnico 1831.

Arhitektonsko dragocena stavba je Naskova hiša v Vetrinjski ulici št. 30. Pičel razvoj višine ni dovolil razmaha velepoteznih arhitektonskih sredstev na nekdanjem svobodnem dvoru. Dostojanstvena preprostost in daljna velika okna označujejo to staro patricijsko hišo. Baročen je portal, katerega krasi zvezni grb nekdanjih lastnikov, grofov Breunerjev z dvojnimi orlom in obezi na prvem ter z dirjajočim konju na drugem ščitu. Dolgoletna last cistercijskega samostana v Vetrinju je za kulturno preteklost Maribora važna, ker je nastopalo v njej 1785—1806 prvo mariborsko gledališče.

Južno od pravkar imenovane stavbe se dviguje hiša Vetrinjska ulica št. 16. Je to stavba, ki vzbuja v zaključeni ulici pozornost s svojo stukirano zuna-

¹ Kovačič Fr., Zgodovina Lavantinske škofije. Maribor 1928.

Mariborski magistrat z Ročevskega trga
Z dovoljenjem založnika F. Novaka v Mariboru

njustjo. Umetniška dela v štuku so izdelovali do konec XVIII. stoletja izključno Italijani. Detail na takozvanem Vetrinjskem dvoru je sirov in močan in koncepcija še daleč ni tako lahka in tekoča kakor na mlajši ornamentiki grajskega stopnišča, vendar kažejo mnoge podrobnosti sorodne osnovne poteze. Plastična dekorativnost učinkovito tekmuje s strukturnim arhitektonskim ogredjem ter se veže v zmerni zakonitosti, ne da bi pri tem prevladovala ali pa se podrejala. Arhitektura Vetrinjskega dvora pohaja iz časa okoli 1725.

Novi dobi, katero je otvorila Francija z velikimi pokreti na koncu XVIII. stoletja, pripada hiša na Slomškovem trgu št. 3. V nasprotju z močno razgibanim realističnim načinom baročnega oblikovanja se sedaj varuje stroga zakonitost arhitektonskega izražanja. Z mirnim poudarjanjem široko zasnovane horizontalne v pritličju in z jasno izvedeno vertikalno arhitekturo v nadstropju je znova prodrlo zavestno poudarjanje osnovne oblike. Preprostost v podajanju in zmerne ter jasne proporcije odlikujejo to klasičistično fasado. Prvovrstno rokodelsko tradicijo dokazuje troje železnih, umetno kovanih vrat v pritličju. Hiša pohaja iz leta 1813., in 1926 jo je sedanji lastnik dal prenoviti s finim občutjem in umetniško vzgledno. Posebno moramo poudariti na tej hiši solidnost v reklamnih trgovskih in obrtnih napisih.

Kajti skoro vse stare mariborske stavbe kvarijo danes neorgansko nameščeni reklamni napisi, ki so pač znak gospodarsko sposobne sedanjosti, ki pa na drugi strani ubijajo zunanost najlepših mariborskih stavb. Izpremema teh reklamnih nerednosti — vsaj

Cerkev sv. Alojzija v Mariboru Foto dr. H. Böcher

na stavbah, ki pridejo pod zaščito kot zgodovinske in umetniške zgradbe — bi lice starega Maribora izredno dvignila.

PREVZEM MESTNE UPRAVE V MARIBORU, DNE 2. JANUARJA 1919

† GENERAL RUDOLF MAISTER

Dne 1. novembra 1918 sem se s svojim pičlim vojaštvom polastil vojaškega poveljstva v Mariboru. Veliko je bilo vredno, da je ta dan prešla v naše roke tudi politična uprava na Slov. Štajerskem.

Dr. *Verstovšek* in dr. *Rosina* sta namreč v imenu našega Narodnega sveta po dolgem prizadevanju in z raznimi koncesijami, zlasti glede na prehrano, dosegla v Gradcu, da je tamkajšnji cesarski namestnik s 1. novembrom imenoval slovenske upravne uradnike za vodje okrajnih glavarstev na vsem Slov. Štajerskem. Nasproti tej privolitvi sta se naša zastopnika morala zavezati, da ostane samouprava Maribora nedotaknjena, dokler se za vedno veljavno ne odloči pripadnost mesta. Obvezo sta dala s pridržkom, da bosta uprava mesta in mestno prebivalstvo lojalna proti naši državi.

Dne 9. novembra sem razglasil mobilizacijsko povelje, ker so mi od dne do dne bolj uhajali prostovoljci, ki so se javili prve dni po prevratu. Z vojaki, ki so se priglasili na to povelje, smo v dveh dneh postavili Mariborski pešpolk in 2 bateriji. Dne 23. novembra smo razorožili nemško mestno Schutzwehr, ki je naraščala že prav nevarno.

Od 25. novembra do 1. decembra sem zasedel našo jezikovno mejo na črti Radgona - Špilje - Velikovec. S to zasedbo je bil Maribor trdno v naši oblasti.

Dne 28. novembra smo prevzeli okrajno sodišče v Mariboru. Zaradi tega prevzema je dne 29. novembra začelo stavkati vse nemško poštno in železniško osebje. Že naslednji dan pa smo prevzeli s pomožnim osebjem iz Ljubljane poštno in železniško upravo v mestu in kmalu tudi na podeželju.